

INSTRUMENTY PRAWNE W RAMACH ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ W ZARZĄDZANIU WODAMI

Marcin Sobota¹, Bartosz Jawecki¹, Anna Budny²

¹ Wydział Inżynierii Środowiska i Geodezji, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, pl. Grunwaldzki 24A, 50-363 Wrocław, e-mail: marcin.sobota@up.wroc.pl; bartosz.jawecki@up.wroc.pl

² Wydział Hodowli i Biologii Zwierząt, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, pl. Grunwaldzki 24A, 50-363 Wrocław

STRESZCZENIE

Praca przedstawia przegląd zagadnień dotyczących odpowiedzialności karnej związanej z gospodarką wodną. Pojęcie odpowiedzialności jest spornym tematem i było wielokrotnie definiowane w nauce prawa zarówno pod względem określenia jednolitego znaczenia, jak i stworzenia ogólnego podziału. Podmiot nieprzestrzegający przepisów prawa zostaje pociągnięty do odpowiedzialności, poprzez nałożenie odpowiednich kar będących instrumentem prawnym w ramach omawianej odpowiedzialności. Instrumenty prawne oraz zasady ich zastosowania są określone w przepisach prawa karnego materialnego.

Słowa kluczowe: prawo wodne, odpowiedzialność prawna, kodeks karny, kodeks wykroczeń, instrumenty prawne.

LEGAL INSTRUMENTS IN THE FRAMEWORK OF CRIMINAL RESPONSIBILITY IN THE MANAGEMENT OF WATER

ABSTRACT

The work is a review of issues relating to criminal liability relating to water. The concept of liability is a contentious subject and has been repeatedly defined in the study of law, both in terms of defining a single meaning, and to create a general breakdown. It is not in compliance with the law to be held accountable by imposing appropriate penalties which legal instrument discussed in the context of accountability. Legal instruments are specified in material criminal law.

Keywords: water law, liability, criminal code, legal instruments.

WPROWADZENIE

Uniwersalna definicja odpowiedzialności dla wszystkich gałęzi prawodawstwa jest trudna do określenia. Próbując ją ujednoczyć Zirk-Sadowski proponuje następującą definicję: „zastosowanie sankcji przewidywanej przez prawo w związku z ujemną oceną zachowania danego podmiotu” [Zirk-Sadowski 2000]. Przejawem końcowym jest decyzja odpowiedniego organu o nałożeniu sankcji.

Przestrzeganie przepisów prawnych z zakresu gospodarki wodnej jest wymagane w celu racjonalizacji zużycia oraz minimalizacji zanie-

czyszczeń wód. Podmiot działający w sposób niosący za sobą negatywne skutki zostaje pociągnięty do odpowiedzialności, której zasady kształtowane są w odmiennych przepisach prawa, przede wszystkim w ramach gałęzi prawa karnego oraz prawa wykroczeń. Tym samym sposób ukształtowania rodzaju ponoszonych sankcji za naruszenie przepisów prawa w ramach zarządzania wodami związana jest z rodzajem naruszenia jakie miało miejsce i wynikającymi z rodzaju naruszenia środkami danej gałęzi prawa, która gwarantuje największą skuteczność i korzyść dla ochrony środowiska [Wierzbowski, Rakoczy 2013].

INSTRUMENTY PRAWNE KSZTAŁTUJĄCE ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA

Dokonując analizy Działu IX – Przepisy karne - ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (dalej: prawo wodne) [Dz. U. 2001, nr 115, poz. 1229, z późn. zm.] stwierdzić należy, iż opisane czyny zabronione należą do katalogu tak przestępstw (art. 189–191), jak i wykroczeń (art. 192–194). Takie ukształtowanie zasad odpowiedzialności karnej za czyny penalizowane w ramach zarządzania wodami rodzi istotne konsekwencje prawne albowiem tym samym odmiennie zostały ukształtowane zasady odpowiedzialności prawnej za poszczególne naruszenia.

Mając na uwadze powyższe zastrzeżenia zasadne pozostaje wskazanie zasad i instrumentów prawnych tak na gruncie prawa karnego – w odniesieniu do czynów opisanych w artykułach od 189 do 191 prawa wodnego, jak i na gruncie prawa wykroczeń w przypadku czynów opisanych w artykułach od 192 do 194 prawa wodnego, a następnie odniesienie opisanych zasad do penalizowanych zachowań na gruncie prawa wodnego w zakresie zarządzania wodami.

W nauce prawa karnego wyróżniono cztery elementy czynu zabronionego – przestępstwa i wykroczenia, które winny być rozpatrywane w sytuacji stosowania danego przepisu prawnego:

- podmiot przestępstwa lub wykroczenia, czyli jego sprawcę;
- stronę podmiotową, czyli kwestię stosunku psychicznego sprawcy do czynu, tj. umyślność bądź nieumyślność jego popełnienia;
- przedmiot ochrony;
- stronę przedmiotową, czyli rodzaj zachowania nagannego, ewentualnie sposób, czas, miejsce jego popełnienia i skutek oraz związek przyczynowy między zachowaniem a danym skutkiem. [Konarska-Wrzosek i in. 2012]

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553, z późn. zm.] (dalej: k.k.) nie definiuje pojęcia odpowiedzialności, jednak art. 1 stanowi: „§1. *Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w chwili jego popełnienia; §2. Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma; §3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.*” Powyższy przepis wskazuje warunki, w których

można zostać powołanym do odpowiedzialności za czyny niezgodne z obowiązującą ustawą karną i tym samym ukazuje strukturę przestępstwa wskazując jego elementy:

- naruszenie normy prawnej pod groźbą kary, przez ustawę obowiązującą w chwili jego
- popełnienia,
- czyny stanowiący naruszenie musi być społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż
- znikomy,
- sprawcy można przypisać winę w chwili popełnienia danego czynu zabronionego.

Powyższe uregulowanie przesądza, iż aby móc rozpatrywać odpowiedzialność karną danego podmiotu za naruszenia na gruncie prawa karnego (art. 189–191 prawa wodnego) muszą zostać spełnione wskazane warunki, a więc dany konkretny czyn musi być zabroniony przez daną ustawę, zaś jego społeczna szkodliwość musi być większa niż znikoma. Pozwala to stwierdzić, że podstawą konstrukcji odpowiedzialności karnej jest założenie o tym, że odpowiedzialność karna powinna opierać się zarówno na kryteriach formalnych (zakaz wyrażony w typizacji czynu zabronionego w danej ustawie), jak i materialnych (wartościowanie danego zjawiska w perspektywie potrzeb społecznych) albowiem przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu należy brać pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia [Barczak-Oplustil 2005]. Nadto nie ująć baczeniu, iż możliwość odpowiedzialności przez sprawcę za dane naruszenie uwarunkowana jest możliwością przypisania mu winy, co uwarunkowane jest jego dojrzałością (art. 10 k.k.) i poczytalnością, przynajmniej ograniczoną (art. 31 k.k.), możliwością rozpoznania bezprawności czynu (art. 30 k.k.).

Katalog kar, jako instrumentów prawnych kształtujących odpowiedzialność w k.k., zgodnie z art. 32 k.k., został ukształtowany następująco :

- grzywna,
- ograniczenie wolności,
- pozbawienie wolności,
- 25 lat pozbawienia wolności,
- dożywotnie pozbawienie wolności

Analiza przepisów karnych w prawie wodnym wskazuje jednoznacznie, iż w tym przypad-

ku zastosowanie może znaleźć jedynie sankcja grzywny (art. 189 § 1 i § 2, art. 190 § 1 i § 2, art. 191 prawa wodnego), kara ograniczenia wolności (art. 189 § 1, art. 190 § 1, art. 191 prawa wodnego) oraz kara pozbawienia wolności (art. 189 § 1 i § 2, art. 190 § 1 i § 2, art. 191 prawa wodnego).

Art. 33 k.k. przesądza, iż karę grzywnę wymierza się w stawkach dziennych, określając liczbę stawek oraz wysokość jednej stawki, najniższa liczba stawek wynosi 10, zaś najwyższa 540. Ustalając wysokość stawki dziennej należy wziąć pod uwagę dochody sprawcy, jego warunki osobiste, rodzinne, stosunki majątkowe i możliwości zarobkowe; stawka dzienna nie może być niższa od 10,00 zł, ani też przekraczać 2000,00 zł. Tak więc minimalna grzywna orzeczona za przestępstwa na gruncie prawa wodnego może wynieść 100,00 zł, zaś maksymalna kwota to 1 080 000,00 zł.

Kara ograniczenia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 12 miesięcy i jest ona wymierzana w miesiącach. W czasie odbywania kary ograniczenia wolności skazany:

- nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu;
- jest obowiązany do wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, w wymiarze od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym;
- ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary (art. 34 i 35 k.k.).

Kara pozbawienia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 15 lat; wymierza się ją w miesiącach i latach.

Pamiętać należy, iż przepisy k.k. przewidują możliwość warunkowego zawieszenia orzeczonej kary pozbawienia wolności nie przekraczającej 2 lat, kary ograniczenia wolności lub grzywny orzeczonej jako kara samoistna, jeżeli jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. Zawieszając wykonanie kary, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa (art. 69 k.k.). Zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby, która biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia i wynosi:

- od 2 do 5 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności,

- od roku do 3 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania grzywny lub kary ograniczenia wolności.

W przypadku wypełnienia przez sprawcę ustawowych znamion przestępstwa, przepisy k.k. przewidują możliwość warunkowego umorzenia postępowania (art. 66 k.k.), a więc odstąpienia od wymierzania kary w granicach ustawowego zagrożenia, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy nie karana za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa. Warunkowego umorzenia nie stosuje się do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą przekraczającą 3 lata pozbawienia wolności (art. 189 §2 prawa wodnego). W wypadku gdy pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, sprawca naprawił szkodę lub pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody, warunkowe umorzenie może być zastosowane do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nie przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności. Warunkowe umorzenie następuje na okres próby, który wynosi od roku do 2 lat i biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia. Umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd może w okresie próby oddać sprawcę pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym.

Powyższe instrumenty winny zostać skonfrontowane z ogólnymi dyrektywami wymiaru kary (art. 53 k.k.), które nakazują, aby sąd wymierzył karę wprawdzie według swojego uznania, ale w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Wymierzając karę, sąd winien uwzględnić w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestęp-

stwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego.

Zarazem pamiętać należy, iż obok kary orzeczonej za dane przestępstwo, k.k. przewiduje możliwość orzeczenia odpowiedniego środka karnego przez sąd, jeżeli zostaną spełnione przewidziane przez prawo przesłanki. Natomiast zgodnie z art. 28 §2 k.w. środek karny orzeka się jedynie wtedy, gdy jest on przewidziany w przepisie szczególnym, a tym samym uznać należy, iż na gruncie prawa wodnego nie będą one mieć zastosowania albowiem ten akt prawny nie przewiduje ich stosowania. Z uwagi na powyższe środki karne orzekane mogą być jedynie w stosunku do przestępstw z art. 189–191 prawa wodnego, natomiast w odniesieniu do wykroczeń z art. 192–194 prawa wodnego nie ma możliwości orzekania środków karnych przewidzianych w kodeksie wykroczeń [Rotko 2013].

Warto wskazać, iż najczęściej stosowanymi środkami karnymi na gruncie odpowiedzialności karnej w zarządzaniu wodami będą przede wszystkim zakazu zajmowania określonego stanowiska lub wykonywania określonego zawodu, zgodnie z przepisem art. 41 § 1 k.k., w szczególności jeżeli sprawca nadużył przy popełnieniu określonego przestępstwa z stanowiska lub wykonywanego zawodu albo okazał, że dalsze zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża środowisku, tudzież zakazu prowadzenia określonej działalności gospodarczej. Kolejnym środkiem karnym, który może zostać wykorzystany w omawianym zakresie to nawiązka (art. 47 §2 k.k.) na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w wysokości do 100 000,00 zł. Możliwym do rozważenia pozostaje także środek krany w postaci orzeczenia obowiązku zwrotu uzyskanej korzyści majątkowej (art. 52 k.k.) bądź też podanie wyroku do publicznej wiadomości (art. 50 k.k.).

Na gruncie ustawy z dnia 20 maja 1971 r. kodeks wykroczeń [Dz. U. z 2013, poz. 482] (dalej: k.w.) odpowiedzialności za wykroczenie podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5000,00 zł lub nagany, zarazem nie popełnia wykroczenia

sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu (art. 1 k.w.). Kodeks wykroczeń w art. 1 określa dwa podstawowe warunki odpowiedzialności za wykroczenie. Pierwszym jest ustalenie, iż popełniony przez sprawcę czyn jest społecznie szkodliwy (nawet w stopniu znikomym). Drugim warunkiem odpowiedzialności za wykroczenie jest ustalenie, iż popełniony czyn jest bezprawny, tj. zabroniony pod groźbą kary w ustawie [Bojarski, Radecki 2004].

Zgodnie z art. 19 k.w., za popełnienie wykroczenia grozi sankcja w postaci kary aresztu od 5 do do 30 dni, kary 1 miesiąca ograniczenia wolności, kary grzywny od 20,00 zł do 5000,00 zł lub kary nagany którą można orzec tylko wtedy, gdy ze względu na charakter i okoliczności czynu lub właściwości i warunki osobiste sprawcy należy przypuszczać, że zastosowanie tej kary jest wystarczające do wdrożenia go do poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego (art. 36 k.w.).

Zgodnie z przepisem art. 42 k.w. wykonanie kary aresztu można warunkowo zawiesić, jeżeli ze względu na okoliczności popełnienia wykroczenia, właściwości i warunki osobiste sprawcy oraz jego zachowanie się po popełnieniu wykroczenia należy przypuszczać, że pomimo niewykonania kary nie popełni on nowego podobnego przestępstwa lub wykroczenia. Warunkowe zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby, który nie może być krótszy niż 6 miesięcy i nie może przekroczyć roku. Okres próby biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia. Jeżeli wykroczeniem została wyrządzona szkoda w mieniu, warunkowe zawieszenie wykonania kary może być orzeczone tylko wtedy, gdy szkoda została w całości naprawiona.

W ramach k.w. określone zostały ustawowe dyrektywy wymiaru kar, a więc wskazówki, którymi winien kierować się sąd dokonując wyboru kary, a następnie określając jej wymiar. I tak, zgodnie z przepisem art. 33 k.w. organ orzekający wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę za dane wykroczenie, oceniając stopień społecznej szkodliwości czynu i biorąc pod uwagę cele kary w zakresie społecznego oddziaływania oraz cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma ona osiągnąć w stosunku do ukaranego. Wymierzając karę, organ orzekający bierze pod uwagę w szczególności rodzaj i rozmiar szkody wyrządzonej wykroczeniem, stopień winy, pobudki,

sposób działania, stosunek do pokrzywdzonego, jak również właściwości, warunki osobiste i majątkowe sprawcy, jego stosunki rodzinne, sposób życia przed popełnieniem i zachowanie się po popełnieniu wykroczenia.

INSTRUMENTY KARNE W RAMACH ZARZĄDZANIA WODAMI

Jak zostało wskazane powyżej na gruncie prawa wodnego katalog przestępstw został określony w przepisach art. 189–191, co w konsekwencji pozwala na wyróżnienie czterech typów przestępstw:

- art. 189 prawa wodnego – uniemożliwienie i utrudnianie korzystania z wód;
- art. 190 prawa wodnego – bezprawne roboty zagrażające urządzeniom wodnym lub pomiarowym;
- art. 191 prawa wodnego – niszczenie lub uszkodzenie brzegów śródlądowych wód powierzchniowych, tworzących brzeg wody budowli lub murów niebędących urządzeniami wodnymi oraz gruntów pod śródlądowymi wodami powierzchniowymi;
- art. 191 prawa wodnego – utrudnianie przepływ wody w związku z wykonywaniem lub utrzymywaniem urządzeń wodnych.

W art. 189 prawa wodnego ustawodawca penalizuje zachowania polegające na naruszeniu postanowień zawartych w art. 33 prawa wodnego, który dopuszcza korzystanie z każdej wody w przypadku zwalczania poważnych awarii, klęsk żywiołowych, pożarów albo innych miejscowych zagrożeń oraz zapobieżenia poważnemu niebezpieczeństwu grożącemu życiu lub zdrowiu ludzi albo mieniu znacznej wartości, którego w inny sposób nie można uniknąć. „Uniemożliwienie” korzystania z wody oznacza podejmowanie działań powodujących niemożliwość zwalczania zagrożeń. Tym samym uznać należy, iż to właśnie stany konieczne wskazane w art. 33 prawa wodnego wyznaczają rozmiar i czas korzystania z wody [Rotko 2002]. Natomiast „utrudnianie” polega na zakłóceniu korzystania z wody w stopniu uniemożliwiającym w ogóle lub w części osiągnięcie celu, do którego woda jest niezbędna, a zatem do zapobiegnięcia grożącemu niebezpieczeństwu [Kałużny 2012]. Bezsporne pozostaje, iż w przypadku przestępstwa opisanego w ust. 1 art. 189 prawa wodnego do jego popełnienia wystarczy już podjęcie czynności polegających na

„uniemożliwianiu lub utrudnianiu korzystaniu z wód” w określonym zakresie i nie jest elementem niezbędnym wystąpienie określonego skutku albowiem ewentualny skutek w postaci śmierci lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu człowieka lub znacznej szkody w mieniu stanowi element konieczny dla wypełnienia znamion czynu zabronionego z art. 189 ust. 2 prawa wodnego i zagrożony jest karą grzywny i karą pozbawienia wolności do lat 5 (w przypadku ust. 1 ustawodawca przewidział karę grzywny, karę ograniczenia wolności albo karę pozbawienia wolności do roku).

W ramach odpowiedzialności karnej zakazane jest wykonywanie w pobliżu urządzeń wodnych lub pomiarowych robót lub podejmowanie czynności zagrażających tym urządzeniom, które mogą powodować naruszenie przepisów określonych przez art. 65 ust. 1 pkt 3 prawa wodnego, tj.:

- niedopuszczalne osiadanie urządzeń wodnych lub ich części;
- pojawienie się szczelin, rys lub pęknięć w korpusach oraz koronach zapór, okładzinach betonowych, szybach, sztolniach oraz przepławkach dla ryb;
- nadmierną filtrację wody;
- uszkodzenie budowli regulacyjnych;
- unieruchomienie zamknięć budowli piętrzących lub upustowych;
- erozję gruntu powyżej oraz poniżej urządzeń wodnych;
- osuwanie się gruntu przy urządzeniach wodnych;
- zmniejszenie stateczności lub wytrzymałości urządzeń wodnych albo ich przydatności gospodarczej;
- uszkodzenie wylotów urządzeń kanalizacyjnych, służących do wprowadzania ścieków do wód lub do ziemi;
- uszkodzenie urządzeń pomiarowych;
- uszkodzenie znaków usytuowanych na wodach;
- ponadto mogą prowadzić do (art. 88n ust. 1 prawa wodnego):
  - przejeżdżania przez wały oraz wzdłuż korony wałów pojazdami lub konno oraz przepędzania zwierząt, z wyjątkiem miejsc do tego przeznaczonych;
  - uprawy gruntu, sadzenia drzew lub krzewów na wałach oraz w odległości mniejszej niż 3 m od stopy wału po stronie odpowietrznej;
  - rozkopywania wałów, wbijania słupów, ustawiania znaków przez nieupoważnione osoby;

- wykonywania obiektów budowlanych, kopania studni, sadzawek, dołów oraz rowów w odległości mniejszej niż 50 m od stopy wału po stronie odpowietrznej;
- uszkodzania darniny lub innych umocnień skarp i korony wałów.

Art. 190 prawa wodnego przewiduje także sankcję w przypadku naruszenia zakazu wykonywania w pobliżu urządzeń pomiarowych służb państwowych czynności powodujących ich zniszczenie, uszkodzenie, zakłócenie prawidłowego funkcjonowania lub zmianę warunków obserwacji (art. 107 ust. 2 pkt 2 prawa wodnego). Ustawodawca przewidział sankcję za naruszenia zakazów z art. 190 ust. 1 prawa wodnego w postaci kary grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. W sytuacji gdy z działaniem sprawcy łączy się wystąpienie znacznej szkody [Art. 115 §5 w zw. z art. 115 §7 k.k.] sprawca podlega kumulatywnie karze grzywny i pozbawienia wolności do lat 2.

Z uwagi na powyższe przyjąć należy, że przestępstwo stypizowane w art. 190 prawa wodnego ma miejsce wtedy, gdy po pierwsze, wykonywane są czynności lub roboty w pobliżu urządzeń wodnych lub pomiarowych, po drugie, gdy czynności lub roboty są czynnościami zabronionymi w art. 65 ust. 1 pkt 3, art. 88n ust. 1 lub art. 107 ust. 2 pkt 2, po trzecie, gdy roboty lub czynności zagrażają urządzeniom wodnym lub pomiarowym [Rotko 2002].

Czyn sprawcy wypełniającego znamiona z art. 191 prawa wodnego może polegać na niszczeniu, uszkodzeniu lub utrudnianiu przepływu wody i obejmuje zachowania polegające na niszczeniu lub uszkodzeniu brzegów śródlądowych wód powierzchniowych, tworzących brzeg wody budowli lub murów niebędących urządzeniami wodnymi oraz gruntów pod śródlądowymi wodami powierzchniowymi albo utrudnianiu przepływu wody w związku z wykonywaniem lub utrzymywaniem urządzeń wodnych. „Niszczenie” oznacza takie oddziaływanie sprawcy na rzecz, które powoduje jej całkowite zniszczenie lub taką zmianę jej właściwości, że nie nadaje się ona do użytku zgodnego z jej przeznaczeniem. „Uszkodzenie” rzeczy polega na naruszeniu lub częściowym zniszczeniu rzeczy, które powoduje ograniczenie jej właściwości użytkowych lub przeznaczenia. Natomiast „utrudnianie” należy rozumieć jako stawianie przeszkód w realizacji, sprawianie, że przepływ wody staje się znacz-

nie trudniejszy [Marek 2006]. Zagrożenie karne przewidziane za ten czyn zabroniony to kara grzywny, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności z górną granicą do roku.

Przedmiotem ochrony wykroczenia stypizowanego w art. 192 prawa wodnego jest porządek w ramach zarządzania wodami i zasada wskazująca, iż wolno korzystać z wód i wykonywać urządzenia wodne jedynie w następstwie uzyskania pozwolenia wodno prawnego. Zgodnie z art. 122 prawa wodnego jest ono wymagane w następujących wypadkach:

- szczególne korzystanie z wód;
- regulacja wód oraz zmiana ukształtowania terenu na gruntach przylegających do wód, mającą wpływ na warunki przepływu wody;
- wykonanie urządzeń wodnych;
- rolnicze wykorzystanie ścieków, w zakresie nieobjętym zwykłym korzystaniem z wód;
- długotrwałe obniżenie poziomu zwierciadła wody podziemnej;
- piętrzenie wody podziemnej;
- gromadzenie ścieków oraz odpadów w obrębie obszarów górniczych utworzonych dla wód leczniczych;
- odwodnienie obiektów lub wykopów budowlanych oraz zakładów górniczych;
- wprowadzanie do wód powierzchniowych substancji hamujących rozwój glonów;
- wprowadzanie do urządzeń kanalizacyjnych, będących własnością innych podmiotów, ścieków przemysłowych zawierających substancje szczególnie szkodliwe dla środowiska wodnego określone w przepisach wydanych na podstawie art. 45a ust. 1.

Pozwolenie wodno prawne jest wymagane również na:

- gromadzenie ścieków, a także innych materiałów, prowadzenie odzysku lub unieszkodliwianie odpadów;
- wznoszenie obiektów budowlanych oraz wykonywanie innych robót;
- wydobywanie kamienia, żwiru, piasku, innych materiałów oraz ich składowanie.

W przypadku podjęcia działań bez wymaganego pozwolenia albo z przekroczeniem jego warunków (art. 191 §1 prawa wodnego) bądź też niewykonywanie obowiązków określonych w decyzji stwierdzającej wygaśnięcie lub cofnięcie pozwolenia wodno prawnego (art. 190 §2 prawa wodnego) sprawca podlega karze aresztu, ograniczenia wolności lub grzywny.

Art. 192 ust. 1 nie ma zastosowania w sytuacji, gdy korzystanie z wód dotyczy wprowadzenia ścieków do wód lub do ziemi. Do takiego stanu faktycznego ma zastosowanie art. 182 k.k. Zanieczyszczanie wody i ziemi nie może wywoływać sankcji jednocześnie na mocy dwóch podstaw prawnych. W związku ze zbiegiem norm w zakresie odpowiedzialności karnej ustawodawca dokonał wyłączenia odpowiedzialności z podstawy prawnej przewidzianej w prawie wodnym [Szachulowicz 2010].

Przepis art. 193 penalizuje bezprawne zachowania, podlegające karze grzywny od 20 do 5000,00 zł, polegające na:

- nieutrzymywaniu w należyтым stanie wód;
- nieutrzymywaniu w należyтым stanie urządzeń wodnych;
- uniemożliwianiu dostępu do wód;
- nieprowadzeniu pomiarów;
- niewykonywaniu urządzeń zapobiegających szkodom;
- nieutrzymywaniu w należyтым stanie urządzeń zapobiegających szkodom;
- nieprowadzeniu kontroli wewnętrznej;
- niewywiązaniu się z obowiązku oznakowania kąpieliska;
- niewywiązaniu się z obowiązku wykonania badania jakości wody;
- niewywiązaniu się z obowiązku oznakowania miejsca wykorzystywanego do kąpielii;
- niewywiązaniu się z obowiązku przekazania właściwemu państwowemu powiatowemu inspektorowi sanitarnemu wyników badań jakości wody oraz informacji o wystąpieniu zmian, które mogą wpływać na pogorszenie jakości wody.

Tym samym uznać należy, iż przedmiotem ochrony w tym przypadku pozostaje zagwarantowanie należytego utrzymywania stanu wód i urządzeń wodnych, urządzeń zapobiegających szkodom, zapewnienie należytego dostępu do wód, umożliwienie prowadzenia pomiarów, jak również zagwarantowanie prowadzenia kontroli wewnętrznych [Kałużny 2012].

Art. 194 prawa wodnego stanowi katalog wykroczeń, które mogą skutkować nałożeniem na sprawcę kary grzywny od 20,00 zł do 5000,00 zł, w przypadku gdy sprawca:

- zmienia stan wody na gruncie;
- grodzi nieruchomości przyległe do powierzchniowych wód publicznych w odległości mniejszej niż 1,5 m od linii brzegu;

- nie przekazuje danych niezbędnych do prowadzenia katastru wodnego;
- nie stosuje się do zakazów, o których mowa w art. 39, art. 40 ust. 1 i art. 88n ust. 3a;
- rozcieńcza ścieki wodą w celu uzyskania ich stanu i składu zgodnego z przepisami;
- wykorzystuje ścieki w sposób niezgodny z ustawą;
- nie zapewnia ochrony wód przed zanieczyszczeniem zgodnie z wymaganiami, o których mowa w art. 42;
- nie usuwa ścieków ze statku do urządzenia odbiorczego na lądzie;
- nie stosuje koniecznego sposobu lub rodzaju upraw rolnych oraz leśnych w pasie gruntu przylegającym do linii brzegu;
- nie oznacza granic terenu ochrony bezpośredniej i ochrony pośredniej ujęcia wody;
- nie stosuje się do zakazów, nakazów i ograniczeń obowiązujących w strefie ochronnej ujęcia wody albo w strefie ochronnej urządzeń pomiarowych;
- niszczy, uszkadza, przemieszcza oznakowanie stref ochronnych ujęć wód albo stref ochronnych urządzeń pomiarowych służb państwowych;
- wykonuje na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią roboty lub czynności utrudniające ochronę przed powodzią, zwiększające zagrożenie powodziowe lub zanieczyszczające wody;
- przemieszcza bez upoważnienia urządzenia pomiarowe służb państwowych;
- udostępnia osobom trzecim informacje, o których mowa w art. 110 ust. 3 i 4, w celu wykorzystania ich do celów komercyjnych.

Poza przepisami prawa wodnego w art. od 189 do 194, do grupy przestępstw mających na celu ochronę wód oraz dbanie o ich prawidłową gospodarkę w ramach zarządzania wodami zaliczyć należy przepisy art. 182, 185 oraz 186 k.k.

Art. 182 k.k. penalizuje zachowanie polegające na zanieczyszczeniu środowiska (wody, powietrza, powierzchni ziemi) w znacznych rozmiarach. Przepisy art. 182 k.k. (podobnie, jak 183, 184, 185 i 186 k.k.) zaliczane są do tzw. prawa emisyjnego, czyli regulacji mających zapewnić ochronę środowiska przed zanieczyszczeniami. Celem art. 182 k.k. jest zapewnienie ochrony przed zanieczyszczeniami i promieniowaniem trzech podstawowych elementów środowiska: wody, powietrza i powierzchni ziemi [Radecki

2010]. Dokonanie przestępstwa z art. 182 k.k. następuje niezależnie od tego, czy w wyniku zanieczyszczenia wody, powietrza lub powierzchni ziemi sprawca spowodował wymienione w tym przepisie zagrożenie dla życia lub zdrowia człowieka, istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach. Ilość lub postać emisji musi natomiast osiągnąć taki poziom, że zachodzi możliwość wystąpienia wymienionych konsekwencji. Znamiona określające tę możliwość charakteryzują więc stopień dotkliwości zanieczyszczenia, nie zaś skutek, i dlatego omawiane przestępstwo zaliczane jest do przestępstw z narażenia na niebezpieczeństwo konkretno-abstrakcyjne [Radecki 2010, Bogdan 2013]. Artykuł 182 k.k. wskazuje, iż odpowiedzialności karnej podlega ten kto „zanieczyszcza”, a więc zgodnie z definicją zawartą w art. 3 pkt 49 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska (dalej: POŚ) [Dz. U. 2001, nr 62, poz. 627, z późn. zm.] pod tym pojęciem należy rozumieć emisję, która może być szkodliwa dla zdrowia ludzi lub stanu środowiska, może powodować szkodę w dobrach materialnych, może pogarszać walory estetyczne środowiska lub może kolidować z innymi, uzasadnionymi sposobami korzystania ze środowiska. Natomiast, czym jest emisja, wyjaśnia art. 3 pkt 4 POŚ, który stanowi, iż należy przez to pojęcie rozumieć wprowadzane bezpośrednio lub pośrednio, w wyniku działalności człowieka, do powietrza, wody, gleby lub ziemi substancji, energii, takich jak ciepło, hałas, wibracje lub pole elektromagnetyczne.

Wypełnienie znamion czynu zabronionego z art. 182 §1 k.k. z winy umyślnej zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. W przypadku nieumyślnego wypełnienia znamion niniejszego przestępstwa sąd może wymierzyć karę ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Jeżeli czyn określony w § 1 został popełniony w związku z eksploatacją instalacji działającej w ramach zakładu, w zakresie korzystania ze środowiska, na które wymagane jest pozwolenie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Nieumyślne spowodowanie takich zanieczyszczeń w związku z eksploatacją określonej wyżej instalacji (art. 182 §4) zagrożone jest karą pozbawienia wolności do lat 3.

W ramach odpowiedzialności określonej w art. 185 k.k. zostało określone znamię kwalifiko-

wane z art. 182 k.k., a więc następstwo czynu zabronionego w postaci spowodowania zniszczeń w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, istotnego obniżenia jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi (§1 – zagrożony sankcją w postaci kary pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu człowieka (§2 – zagrożony sankcją w postaci kary pozbawienia wolności od roku do lat 10), śmierci człowieka lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu wielu osób (§3 zagrożony sankcją w postaci kary pozbawienia wolności od lat 2 do 12 lat).

Czyny zabronione, a penalizowane w ramach art. 186 k.k. polegają na uchybieniu obowiązkom stosowania urządzeń zabezpieczających środowisko przed szkodliwymi czynnikami, a tym samym dobrem chronionym tymi przepisami jest prawidłowe funkcjonowanie urządzeń zabezpieczających wodę, powietrze lub powierzchnię ziemi przed zanieczyszczeniem oraz szeroko rozumiane środowisko przed skażeniem promieniotwórczym lub promieniowaniem jonizującym [Radecki 2010]. Ustawodawca wskazuje, iż przepis dotyczy urządzeń zabezpieczających wodę, powietrze lub ziemię przed zanieczyszczeniem oraz urządzeń zabezpieczających przed promieniowaniem radioaktywnym lub jonizującym. Odpowiedzialność karna przewidziana została także za oddanie lub dopuszczenie do użytkowania obiektu budowlanego lub zespołów obiektów, które mimo wymogu prawnego nie posiadają takich urządzeń zabezpieczających.

Podmiotem przestępstwa z art. 186 §1 k.k. jest osoba, na której ciąży z mocy przepisów szczególnych obowiązki w zakresie stosowania urządzeń zabezpieczających wodę, powietrze lub powierzchnię ziemi przed zanieczyszczeniem, lub urządzeń zabezpieczających przed skażeniem promieniotwórczym lub promieniowaniem jonizującym, zaś przestępstwa z art. 186 §2 k.k. – osoba upoważniona do oddania do użytkowania (inwestor) lub do decydowania w przedmiocie dopuszczenia do użytkowania (np. wojewódzki inspektor ochrony środowiska) obiektu budowlanego lub zespołu obiektów [Radecki 2010].

Przestępstwa z art. 186 §1 i 2 k.k., zagrożone są grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Zgodnie z art. 186 §3 k.k., który odnosi się do wszystkich opisanych w §1 i 2 czynów, nieumyślne zachowania sprawcy podlegają grzywnie albo karze ograniczenia wolności.

Na gruncie k.w. wskazać należy na przepis art. 80, który określa sankcję dla każdego pomiotu, który:

- przejeżdża pojazdem lub konno albo przepędza zwierzę gospodarskie przez wał przeciwpowodziowy w miejscu do tego nieprzeznaczonym lub wzdłuż po wale, na którym nie ma drogi o dostatecznie mocnej nawierzchni,
- orze lub bronuje ziemię na wale przeciwpowodziowym albo obok wału w odległości mniejszej niż 3 m od stopy wału,
- rozkopuje wał przeciwpowodziowy, wbija słup lub osadza znak albo zasadza drzewo lub krzew na wale,
- kopie studnię, sadzawkę, dół lub rów obok wału przeciwpowodziowego w odległości mniejszej niż 50 m od stopy wału,
- pasie na wale przeciwpowodziowym zwierzę gospodarskie,
- uszkadza umocnienie na wale przeciwpowodziowym,
- które to zachowania zostały zagrożone karą grzywny albo karze nagany.

Zarazem ustawodawca w k.w. przewidział sankcję dla pomiotu, który niszczy lub uszkadza urządzenia służące do ochrony brzegów wód morskich lub śródlądowych, a w szczególności wszelkie umocnienia lub roślinność ochronną, przewidując dla sprawcy takiego zachowania karę grzywny do 1000,00 zł albo karę nagany.

Przedmiotem ochrony w ramach przepisu art. 109 k.w. jest woda przeznaczona do picia lub do pojenia zwierząt, która znajduje się poza urządzeniami przeznaczonymi do zaopatrywania ludności w wodę. W szczególności sankcji karnej podlega zachowanie polegające na:

- zanieczyszczeniu wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi, lub
- dostarczaniu wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi, nie spełniając wymagań określonych w przepisach o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków, lub
- dostarczaniu wody - nie będąc do tego uprawnionym – przeznaczonej do spożycia przez ludzi w myśl przepisów o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków, co podlega karze grzywny albo karze nagany.

Zanieczyszczenie wody służącej do pojenia zwierząt, znajdującej się poza urządzeniami przeznaczonymi do zaopatrywania ludności w wodę, jak również umyślne zanieczyszczenie wody w pływalni, kąpielisku lub w innym obiekcie o po-

dobnym przeznaczeniu lub dostarczenie do tych obiektów wody niespełniającej wymagań określonych w przepisach o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków podlega karze grzywny do 1500 złotych albo karze nagany.

W art. 28 ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków [Dz. U. z 2001 r., nr 72, poz. 747 z późn. zm.] ustawodawca penalizuje czynność w postaci pobierania wody z urządzeń wodociągowych, bez uprzedniego zawarcia przewidzianej prawem umowy, jak również uszkodzenie wodomierza głównego, zrywania lub uszkodzenia plomb umieszczonej na wodomierzach, urządzeniach pomiarowych lub zawrze odcinającym, a także wpływanie na zmianę, zatrzymanie lub utratę właściwości lub funkcji metrologicznych wodomierza głównego lub urządzenia pomiarowego bądź też nie dopuszczanie przedstawiciela przedsiębiorstwa wodociągowo-kanalizacyjnego do wykonania czynności zastrzeżonych do jego kompetencji ustawowych, za co przewidział sankcję w postaci kary grzywny do 5000,00 złotych, natomiast karze do 10 000,00 złotych podlega ten kto bez uprzedniego zawarcia umowy o zaopatrzenie w wodę lub odprowadzanie ścieków zawartej między przedsiębiorstwem wodociągowo-kanalizacyjnym a odbiorcą usług, pobiera wodę z urządzeń wodociągowych, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny do 10 000 zł. Tej samej karze podlega ten kto narusza zakazy określone w art. 9 przedmiotowej ustawy, a więc wprowadza ścieki bytowe i ścieki przemysłowe do urządzeń kanalizacyjnych przeznaczonych do odprowadzania wód opadowych, a także wprowadza ścieki opadowe i wody drenazowe do kanalizacji sanitarnej bądź też wprowadza do urządzeń kanalizacyjnych:

- odpady stałe, które mogą powodować zmniejszenie przepustowości przewodów kanalizacyjnych, a w szczególności w postaci żwiru, piasku, popiołu, szkła, wytłoczyn, drożdży, szczeciny, ścinków skór, tekstyliów, włókien, nawet jeżeli znajdują się one w stanie rozdrobnionym;
- odpady płynne niemieszających się z wodą, a w szczególności sztucznych żywic, lakierów, mas bitumicznych, smół i ich emulsji, mieszanin cementowych;
- substancje palne i wybuchowe, których punkt zapłonu znajduje się w temperaturze poniżej 85 °C, a w szczególności benzyn, nafty, oleju opałowego, karbidu, trójnitrotoluenu;

- substancje żrące i toksyczne, a w szczególności mocne kwasy i zasady, formaliny, siarczki, cyjanki oraz roztwory amoniaku, siarkowodoru i cyjanowodoru;
- odpady i ścieki z hodowli zwierząt, a w szczególności gnojówki, gnojowicy, obornika, ścieków z kiszonek;
- ścieki zawierające chorobotwórcze drobnoustroje pochodzące z:
  - obiektów, w których są leczeni chorzy na choroby zakaźne,
  - stacji krwiodawstwa,
  - zakładów leczniczych dla zwierząt, w których zwierzęta są leczone stacjonarnie na choroby zakaźne,
  - laboratoriów prowadzących badania z materiałem zakaźnym pochodzącym od zwierząt.

Warto zaznaczyć, iż przypadku skazania sprawcy za czyny zabronione, o których mowa powyżej, sąd może orzec nawiązkę na rzecz przedsiębiorstwa wodociągowo-kanalizacyjnego, w wysokości 1000,00 zł za każdy miesiąc, w którym nastąpiło bezumowne pobieranie wody z urządzeń wodociągowych lub wprowadzanie ścieków do urządzeń kanalizacyjnych tego przedsiębiorstwa.

Na mocy postanowień przepisu art. 35a ustawy z dnia 16 marca 1995 r. o zapobieganiu zanieczyszczeniu morza przez statki [Dz. U. z 1995 r., nr 47, poz. 243 z późn. zm.] zabronionym zachowaniem pozostaje usuwanie ze statku substancji zanieczyszczających w takiej ilości lub takiej postaci, że może to doprowadzić do pogorszenia jakości wody, zagrażać życiu lub zdrowiu wielu osób, lub spowodować zniszczenie fauny i flory morskiej w znacznych rozmiarach, zaś w przypadku wypełnienia znamion wskazanego przestępstwa sprawcę może spotkać sankcja karna w postaci kary pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat, natomiast w przypadku nieumyślnego działania sprawcy podlega on karze grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

PODSUMOWANIE

Przepisy karne regulujące tematykę odpowiedzialności karnej w zarządzaniu wodami zawarte są w licznych aktach prawnych, zaś na szczególną uwagę w tym zakresie zasługuje prawo wodne, gdzie ta tematyka uregulowana jest w sposób najszerszy w konfrontacji z in-

nyimi źródłami prawa. Zasadnicze wątpliwości z punktu widzenia techniki legislacyjnej budzi technika budowy poszczególnych przepisów prawa wodnego w Dziale IX, albowiem w części z nich odsyła do innych przepisów w innych działach przedmiotowej ustawy, część z nich zaś opisuje dany stan faktyczny i penalizowane wskazane tam zachowanie, zaś taka konstrukcja przepisów niewątpliwie utrudnia korzystanie z nich. Zasadne wydaje się sformułowanie postulatu wyboru przez ustawodawcę jednej z technik legislacyjnych, a być może nawet podjęcie próby legislacyjnego działania zmierzającego do zgrupowania wszystkich przepisów karnych związanych z odpowiedzialnością w ramach gospodarki wodnej w jednym akcie prawnym, którym w tym przypadku winno być prawo wodne. Oczywiście specyfika instrumentów karnych, ich opisu, możliwości i sposobu wykorzystania, warunkuje konieczność pozostawienia w k.k. i k.w. przepisów charakteryzujących poszczególne instrumenty albowiem nie możemy stracić z pola widzenia faktu, iż omawiane instrumenty prawne, tj. kara pozbawienia wolności, kara ograniczenia wolności, grzywna czy kara aresztu mają zastosowanie w całym systemie prawa karnego czy też prawa wykroczeń.

LITERATURA

1. Barczak-Oplustil A. 2005. Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu, CzPKiNP, nr 2, s. 79 i nast.
2. Bogdan G. 2013. [W:] Zoll (red.) Kodeks karny, t. II, s. 555.
3. Bojarski M., Radecki W. 2006. Kodeks wykroczeń. Komentarz, wyd. 4, Warszawa, s. 89.
4. Kałużny M. 2012. Prawo wodne. Komentarz, s. 71 i nast.
5. Konarska-Wrzosek V., Marek A., Oczkowski T., 2012. Podstawy prawa karnego i prawa wykroczeń. Toruń, s. 56.
6. Maciejewska J. 2013. [W:] Rakoczy B. (red.), Wybrane problemy prawa wodnego, s. 175–177.
7. Marek A. 2004. Prawo wykroczeń (materialne i procesowe). Warszawa, s. 54.
8. Marek A. 2006. Kodeks karny. Komentarz, Warszawa, s. 520.
9. Radecki W. 1998. Przestępstwa przeciwko środowisku przyrodniczemu. [W:] Bojarski M., Radecki W., Przewodnik po pozakodeksowym prawie karnym, Wrocław, s. 102.

10. Radecki W., 2013. [W:] Wąsek A., Zawłocki R. (red.), Kodeks karny, t. I, s. 773, s. 805–809.
11. Rotko J. 2002. Prawo wodne. Komentarz, Wrocław, s. 459; s. 98, 467.
12. Szachulowicz J., Prawo wodne. Komentarz, 2010, s. 60 i nast.
13. Wierzbowski W., Rakoczy B. 2010. Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe. Warszawa, s. 106.
14. Zirk-Sadowski M. 2000. Wielka encyklopedia prawa. Smoktunowicz E. (red.), Warszawa, str. 563.
15. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. kodeks wykroczeń - Dz. U. z 2013, poz. 482.
16. Ustawa z dnia 16 marca 1995 r. o zapobieganiu zanieczyszczeniu morza przez statki - Dz. U. z 1995 r., nr 47, poz. 243 z późn. zm.
17. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny - Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553, z późn. zm.
18. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska – Dz. U. 2001, nr 62, poz. 627, z późn. zm.
19. Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków – Dz. U. z 2001 r., nr 72, poz. 747 z późn. zm.
20. Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne – Dz. U. 2001, nr 115, poz. 1229, z późn. zm.